

Od Autorki

Dlaczego warto bawić się w ten sposób?

Zabawy paluszkowe połączone z pokazywaniem treści wierszyków i piosenek to bardzo lubiana i chętnie podejmowana przez dzieci aktywność. „Teatrzyk”, który powstaje dzięki paluszkowym kukiełkom, animowany do słuchanej opowieści, sprawia, że dziecko z zaciekawieniem staje się widzem, a także aktorem tego małego spektaklu. Wyczarowany – przy użyciu prostych przedmiotów lub własnych paluszków – spektakl, wypowiedziane słowo, wyrecytowany wiersz bądź śpiewana piosenka natychmiast przyciągają uwagę młodego odbiorcy. Oczy patrzą, uszy słyszą, a zmysł dotyku aktywizowany jest przez poruszanie i dotykanie własnych palców, kolan, głowy czy brzucha. Taka polisensoryczna zabawa sprzyja nabywaniu spostrzeżeń dotykowych, rozwijaniu myślenia, uwagi, pamięci, a także dostarczaniu wzorców prawidłowej wymowy. Poprzez wykonywanie precyzyjnych ruchów palcami bądź całą dłońią lub ramieniem doskonalona jest sprawność małej i dużej motoryki. Efekt dynamicznej inscenizacji działa niezawodnie – dziecko włącza się do zabawy niemal natychmiast.

Precyzja ruchów w zakresie małej motoryki zależna jest od sprawności małych mięśni kontrolujących pracę ramion, dłoni i palców. To właśnie podczas wykonywania różnych działań wymagających dokładności, w powiązaniu z wypowiedzianiem rytmicznych wierszyków lub śpiewaniem piosenek, poprawia się słuch, pamięć oraz artykulacja dziecka. Łączenie czynności manipulowania z rytmizacją lub wokalizacją mowy stymuluje różne zmysły, co jest okazją do wspierania rozwoju aparatu artykulacyjnego i zdolności manualnych. Im większa różnorodność przedmiotów, którymi dziecko manipuluje, tym więcej doznań odbiera ciało, a do mózgu dociera więcej bodźców stymulujących rozwój.

Warto pamiętać, że rozwój małej motoryki zależny jest od ogólnej sprawności fizycznej dziecka, od całego rozwoju psychomotorycznego¹. Zajmując się wspieraniem rozwoju mowy i sprawności manualnej, należy więc organizować jak najwięcej zabaw ruchowych w przestrzeni, w której dziecko może chodzić, biegać czy skakać. Aktywność fizyczna ma ogromny wpływ na to, w jakim stopniu dziecko rozwinie rozmaite umiejętności. Częste zabawy z rówieśnikami w przedszkolu lub na podwórku polegające na czworakowaniu, czołganiu, zwisaniu, podciąganiu, odpychaniu, przeciąganiu liny – to doskonały trening dla obręczy barkowej, której prawidłowy rozwój sprzyja nabywaniu umiejętności pisania. Przesypywanie garściami sypekich materiałów, mieszanie rękami piasku, ziaren, pstrykanie w guziki, nakrętki lub kapsle, dotykanie i głaskanie trawy, liści, skrawków sztucznego futra, zaplatanie, wiązanie czy rysowanie patykiem po ziemi to gimnastyka ręki, dłoni, nadgarstka i palców. Kręcenie się wokół własnej osi, skakanie przez skakankę, balansowanie, barszkowanie, turlanie się, jazda na rowerze czy na łyżwach to najlepsze ćwiczenia dla mózgu, ponieważ stymulują zmysł równowagi i propriocepcji, a także oddziałują pozytywnie na rozwój zmysłu wzroku, słuchu, dotyku i wpływają na dojrzewanie procesów usprawniających mowę, myślenie oraz pamięć. W rozwoju człowieka najważniejszy jest więc ruch.

Rymowanki, piosenki i zabawy paluszkowe są aktywnościami, które towarzyszą dzieciom niemal od urodzenia. W ujęciu antropologicznym są też jednymi z najstarszych i najbardziej pierwotnych rodzajów zabaw, a ich przykłady znane są w historii ludzkości od zarania dziejów. Tradycyjne wierszyki są spuścizną kulturową, częścią naszego folkloru, naszym językowym dziedzictwem. Bawiły dzieci w po-

1) Zob. J. Laskowska, *Rozwój aktywności twórczej dzieci w sferze języka*, Impuls, Kraków 2007.

przednich pokoleniach, zachwycają je i teraz. Dzieci lubią rytm, rym, a najbardziej ruch, który z tymi rymowanymi świetnie współgra. Doświadczenie potwierdza, że połączenie tych trzech czynników – rytmu, rymu i ruchu – przekłada się na lepsze edukacyjne efekty niż stosowanie wyłącznie jednego z nich. Tak więc warto stwarzać jak najwięcej sytuacji, w których dziecko doświadcza jednoczesnego stymulowania różnych kanałów poznawczych, gdyż o szybki i korzystny efekt w edukacji i wychowaniu przecież chodzi.

Zabawa powinna jak najczęściej opierać się o fabułę oraz ruchy z zakresu małej i dużej motoryki, zwłaszcza w sytuacji, gdy dzieci mają ograniczone możliwości doświadczania zabaw podwórkowych, częstych spacerów, wypraw na łąkę lub do lasu czy swobodnych zabaw ruchowych. Rytmiczne poruszanie całym ciałem, rękami, dłońmi oraz palcami może rekompensować te braki, więc warto wykorzystywać te działania każdego dnia – zarówno w domu, jak i w przedszkolu.

Niniejsza publikacja powstała po to, aby wspomóc nauczycieli i rodziców w aktywnym stymulowaniu rozwoju dziecka poprzez ruch, rytm i rym. W książeczce tej znajdują się wierszyki i zabawy, które tematycznie związane są z codziennymi działaniami z dziećmi w przedszkolu. Przekazują je na Państwa ręce, mając nadzieję, że sprawdzą się także w Waszej pracy.

Metodyczne wskazówki wspierania rozwoju mowy i sprawności manualnej dziecka

Sensomotoryczne zabawy paluszkowe i pokazywane wierszyki z wykorzystaniem pacynek, nakładek-macek, kolorowych rękawiczek, nakrętek, drucików lub innych przedmiotów to aktywności, które mają zachęcać dziecko do manipulowania z jednoczesnym rytmicznym wypowiedaniem słów. W korze mózgowej ośrodki odpowiedzialne za ruchy ręki znajdują się w bliskim sąsiedztwie ośrodków zawiadujących ruchami artykulacyjnymi. Powoduje to, że poprzez stymulację ręki pobudzany jest również ośrodek w mózgu odpowiedzialny za mowę. Jeżeli dziecko mówi słabo, mało, niezrozumiale, to zwykle jego sprawność manualna jest także na bardzo niskim poziomie. Kiedy łączona jest mowa i ruch ciała – obszary te wzajemnie się stymulują, poprawiając z czasem mowę i usprawniając motorykę.

Zabawy takie mogą być realizowane w różnych sytuacjach i momentach pobytu dziecka w przedszkolu – podczas zabaw kierowanych przez nauczyciela (np. zajęć dydaktycznych) lub działań niekierowanych (np. zabaw swobodnych, zabaw na świeżym powietrzu). Ze względu na to, że tego typu aktywności nie wymagają specjalnego przygotowania, można je podejmować niemalże wszędzie i o każdej porze. Przyznać jednak trzeba, że ich atrakcyjność wzrasta, gdy nauczyciel zadba o drobne przedmioty do bezpośredniej manipulacji. Stąd pomysł i zachęta zorganizowania *kącika zabaw paluszkowych* wyposażonego w tego typu materiały. Zagospodarowanie przestrzeni w takiej formie będzie miało wpływ na podejmowanie przez dzieci samodzielnych działań manipulacyjnych. Wydzielone miejsce, w którym gromadzić można niezbędne akcesoria, to obszar zachęcający do podejmowania treningu palców, nadgarstków, dłoni, ręki i oka. Warto w nim zebrać nie tylko gotowe zabawki zakupione w sklepie. Mogą się tam znaleźć materiały przyrodnicze (jak szyszki, patyki, muszelki, kamyki czy kora), a także te, które pozyskuje się z otoczenia – jako potencjalne „skarby” przyciągające uwagę i rozbudzające chęć manipulowania. Takimi niezwykłościami będą nakrętki od butelek po napojach i od owocowych musów, frotki, pudełeczka, małe słoiki, guziki, koraliki, klamerki (spinacze do bielizny), druciki kreatywne, kolorowe sznurówki, chusteczki szyfonowe, wstążki i wiele innych.

Nauczyciel podczas zabawy kierowanej powinien wyjaśnić jej zasady, zaprezentować nowe przedmioty i – recytując tekst – pokazać, w jaki sposób należy nimi manipulować. Dzięki temu reguły będą przez dzieci łatwiej przyswojone, chętniej przestrzegane i respektowane. Zawarcie umów sprzyja zgodnemu korzystaniu z zasobów kącika. Praktyka podpowiada, że kącik zabaw paluszkowych warto przy-

gotować w ten sposób, aby dziecko mogło samodzielnie sięgać po rekwizyty, a następnie odkładać je na to samo miejsce. Wprowadzenie i respektowanie zasad korzystania z kącika rozwija u dzieci samodzielność i odpowiedzialność za podjęte zadania, od momentu rozpoczęcia zabawy, do jej zakończenia. Przydatnym sposobem usprawniającym użytkowanie pomocy umieszczonych w kąciku jest instrukcja wizualna, czyli schemat, na którym zostanie przedstawiony rozkład ich przechowywania. Sprawdza się zrobienie dużego zdjęcia i umieszczenie go obok kącika na poziomie wzroku dziecka. Zdjęcie przypomina, gdzie i w którym miejscu powinny zostać ułożone przedmioty zabrane wcześniej do zabawy.

Zabawy paluszkami lub manualami (przedmiotami do zabaw manualnych) są także dobrym sposobem wspierania rozwoju mowy dziecka. Podczas manipulacji dziecko często naśladuje, artykułuje dźwięki, które wzmacniają i podkreślają treść zabawy. Odtwarza też słowa z usłyszanego dialogu, przywołuje w pamięci i przedstawia w zabawie zaobserwowane wcześniej sytuacje, chętnie nawiązuje kontakt werbalny z współuczestnikami zabawy². Duży wpływ na rozwój mowy ma kontakt z żywym słowem, z którym dziecko styka się w najbliższym otoczeniu, a następnie uczy się przez naśladowictwo. Metody rozwijania mowy dziecka to:

- wzór mowy osoby dorosłej (rodzica, opiekuna, nauczyciela) – forma dźwiękowa tej mowy, poprawność gramatyczna, treść słów;
- swobodne wypowiedzi dzieci;
- ćwiczenia słownikowe i gramatyczne, zabawy ortofoniczne;
- rozmowy z dziećmi;
- opowiadanie dzieci;
- nauka wierszy³.

Sensomotoryczne zabawy paluszkowe oraz pokazywane wierszyki uwzględniają wszystkie wymienione metody, na dodatek realizowane w formie przyjaznej dla dzieci – czyli w czasie zabawy. Wiersze są narzędziem szczególnie wartościowym w kształtowaniu mowy dzieci i przede wszystkim nośnikami nabywania wzorców prawidłowej wymowy. Słuchając i wielokrotnie powtarzając ich treść, dziecko utrwala różne wyrażenia i zwroty językowe w toku uczenia się ich na pamięć. Tekst nowo poznanego wiersza rozwija wyobraźnię oraz pamięć logiczną i mechaniczną.

Warto zadbać o to, by utwór stał się źródłem wielu przeżyć emocjonalnych i estetycznych. Wiersz przeznaczony do pamięciowego opanowania przez dzieci powinien być krótki (aby bez trudu go zapamiętały), o bliskiej im i zrozumiałej dla nich treści, mający duże walory artystyczne, dobrany odpowiednio do ich możliwości percepcyjnych.

Chcąc nauczyć dziecko wiersza na pamięć – nauczyciel powinien sam go dobrze znać. Nie można uczyć utworu, czytając go z kartki. Aktywizowanie uwagi dziecka wymaga bowiem ładnej, słownej i mimicznej interpretacji, połączonej z wyrazistym pokazem ruchowym (co w przypadku ilustrowanych ruchem wierszyków ma szczególnie ważne znaczenie). Podtrzymywanie zainteresowania dzieci tym, co słyszą i widzą, można skutecznie osiągnąć wtedy, gdy utwór deklamuje się z pamięci. Duże znaczenie przypisuje się interpretacji wiersza, którego dziecko się uczy. Dlatego nauczyciel powinien mówić wyraźnie, ale i wyraziście, stosując odpowiednie do treści techniki interpretacji słownej, takie jak akcenty, pauzy, zmiany wysokości tonu, tempa i siły głosu.

Wiersze, które zawierają w treści wyrazy onomatopieczne, personifikacje, wykrzyknienia, zapytania czy powtórzenia, szybciej zostają zapamiętane. Elementem intensyfikującym proces uczenia w czasie nauki wiersza jest wprowadzenie ruchu i melorecytacji (polegającej na rytmicznym wypowiadaniu, powtarzaniu słów). Wierszyki przyciągają uwagę dziecka, a rytm i melodyjne wypowiadanie słów stają się przyjemną zabawą. Każde dziecko chce się przyłączyć i powtarzać wielokrotnie słowa, które połą-

2) Zob. E. Stodownik-Rycaj, *Rozwijanie mowy komunikatywnej dziecka*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1994.

3) Zob. H. Mystkowska, *Rozwijamy mowę i myślenie dziecka w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1974.

czone z prostym ruchem, gestem, mimiką przekształcają się po prostu w świetną zabawę. Warto wspomnieć, że ruch palców, nadgarstków, dłoni, ręki pomaga regulować mowę, czyniąc ją klarowniejszą, głośniejszą i bardziej wyrazistą. Mocny rytm i wyraźny rym ułatwiają wsłuchanie się w treść, a później poprawną artykulację wiersza. Są one użyteczne w doskonaleniu koncentracji uwagi i zapamiętywaniu treści utworu, rozwijaniu pamięci, wzbogacaniu zasobu słownictwa biernego i czynnego.

Zabawy pokazywanymi wierszykami przyniosą efekty, gdy będą wykorzystywane w opisany sposób systematycznie i konsekwentnie. Warto więc zadbać, aby wierszyki były często przez dzieci wygłaszane na równi ze śpiewanymi wspólnie piosenkami. Chodzi o to, żeby wprowadzone i zapamiętane wiersze weszły do ich „repertuaru”. Do osiągnięcia tego celu przydaje się tablica, na której zawieszamy arkusze z zapisanymi w sposób symboliczny tytułami poznawanych wierszyków. Z tablicy dzieci same mogą wybierać lub wskazywać utwór do wspólnego lub indywidualnego wygłaszania, rytmizowania czy pokazywania. Więcej informacji na temat tworzenia *korowodów pokazywanych wierszyków*, wizualizowania ich i sposobów wprowadzania, można znaleźć w pozycji *Pokazywane wierszyki i zabawy paluszkowe*⁴. Tam również znajdują się utwory, które można wykorzystać w bieżącej pracy dydaktyczno-wychowawczej z dziećmi podczas realizacji różnych tematów kompleksowych czy projektów edukacyjnych.

Propozycje pokazywanych wierszyków i sensomotorycznych zabaw paluszkowych zawarte w tej publikacji powstały jako kolejny w serii zbiór inspiracji. Sposób wykorzystania podanych pomysłów może być wiernie odtwarzany lub stanowić inspirację do tworzenia własnych zabaw i sytuacji edukacyjnych. To doskonała propozycja dla nauczycieli, rodziców czy opiekunów poszukujących skutecznych sposobów wspierania rozwoju mowy dziecka i jego małej motoryki.

4) Zob. M. Koc, *Pokazywane wierszyki i zabawy paluszkowe czyli jak rozwijać mowę i sprawność manualną dziecka*, CEBP 24.12, Kraków 2019.